

**Tipografia românească de la Buda în timpul cenzoratului lui
Petru Maior. 1809 - 1821**

MONICA AVRAM
Biblioteca Județeană Mureș

Este binecunoscut și acceptat astăzi faptul că secolul al XVIII-lea a marcat Europa în general, societatea românească în particular, mai profund decât oricare altă perioadă istorică. Secolul luminilor a reușit să realizeze ceea ce în veacurile anterioare părea destul de greu, dacă nu chiar imposibil de pus în practică: ruperea de cultul valorilor trecutului și promovarea noului.¹

Intrarea principatului transilvănean în sfera de influență habsburgică, promovarea mitului „bunului împărat” și preocupările autorităților imperiale față de nivelul de dezvoltare intelectuală, culturală și morală a națiunilor supuse – ca bază a prosperității materiale și împlinirii sufletești – au adus Transilvania într-un punct strategic al dezvoltării spirituale, din care nu mai exista cale de întoarcere. Pe această linie se înscriu măsurile luate în vederea dezvoltării învățământului primar în limbile naționale, fiind astfel create – teoretic – condițiile necesare pentru asimilarea minimumului de cunoștințe intelectuale. Cu alte cuvinte, autoritățile imperiale doreau să asigure, în măsura posibilităților și a înclinației spre studiu a celor vizați, cadrul necesar învățării scrise – cititului și, în cel mai fericit caz, al socotitului. Un astfel de program de educare în masă cerea însă anumite eforturi organizatorice și financiare, și în această direcție se înscriu și măsurile luate în vederea asigurării textelor scrise necesare procesului de educare.

În acest context și pentru aceste rațiuni a fost înființată și tipografia de la Buda în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în ultimii ani de domnie ai Mariei Tereza.

Momentul de început al acestei tipografii este anul 1777 când, prin ordin imperial, Universitatea din Nagyszombat (Târnăvia), înființată în 1577 de episcopul catolic Telegdi Miklos, a fost transferată la Buda; în mod firesc, tipografia care funcționa în cadrul universității încă de la înființarea acesteia a fost mutată în capitala ungară, teaturile fiind instalate în Casa Corvin. Noul atelier a

¹ Alexandru Dușu, *Illuminismul sud-est european. Reconsiderarea unei probleme de istorie culturală*, în *Revista de istorie*, tom 28, 1975, nr. 7, p. 1041; Ulrich Im Hof, *Europa luminilor*, Iași, Polirom, 2003, p. 11-13.

fost subordonat Consiliului Locumtenențial al Ungariei, iar conducerea lui a fost încredințată directorului bibliotecii universității, istoricul Pray György.²

Până la sfârșitul secolului, tipografia budensă va cunoaște mai multe momente în care intră în atenția autorităților imperiale și în favoarea sa vor fi emise unele documente și privilegii, care îi conferă protecție și prestigiu. Astfel, în 1779, împărăteasa Maria Tereza îi acordă privilegiul de a imprima cărțile didactice necesare procesului de învățământ din Ungaria, tipografia urmând să asigure materialele solicitate de sârbi, croați, slovaci, români etc.; în 1795 se achiziționează seturile de litere folosite anterior la Viena de tipograful Ștefan Novacovici, ceea ce conferă un plus de calitate lucrărilor tipărite aici;³ ulterior, în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea sau probabil la începutul secolului următor, pe lângă tipografie a fost instalat și un atelier pentru turnarea literelor, iar meșterii de aici au devenit în scurt timp cunoscuți pentru pricepera lor.⁴

Încă în epocă s-a apreciat și s-a recunoscut faptul că tipografia de la Buda a devenit una dintre cele mai productive edituri din centrul și estul Europei, unul din principalii promotori ai ideilor iluministe. Ea a contribuit în mod hotărâtor la răspândirea acelor cunoștințe și informații care au permis o mai bună comunicare și apropiere între autorități, între elitele intelectuale și omul de rând; rolul său este bine subliniat de Iorga: „*Tipografia de la Buda îmbogăți literatura românească cu tot felul de publicații. Aici se tipăriră de acum înainte comunicațiile, ordinele oficiale, legile, cărțile bisericești, în parte – care nu se lucrau la Blaj, în Tipografia seminarului – traducerile, lucrări originale. La Buda veniră pentru a-și publica operele românii din Banat, la Buda se opriră pentru a-și cumpăra cărți nouă românești călătorii din Principate, la Buda începură ei, de la o vreme, a trimite manuscrisele, care li se întorceau în formă de publicații elegante și îngrijite, calendarele; aici se formă ideea, se redeșteptă ideea unei biblioteci populare românești și a unui ziar pentru națiune.*”⁵

Conform regulamentului de funcționare a tipografiei, responsabil de buna desfășurare a activității de specialitate era cenzorul, „*un bărbat erudit, demn de încredere, atât din punct de vedere religios, cât și politic, și care să aibă o conduită exemplară.*”⁶ Atribuția sa de bază era aceea de a verifica toate textele înainte de tipărire pentru a împiedica în acest fel orice posibilă eroare – voită sau

² Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grâu*, an 3, nr. 12, decembrie 1932, p. 593.

³ *Ibidem*.

⁴ Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 49.

⁵ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 – 1821)*, vol. 2, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 266.

⁶ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 49.

întâmplătoare – care s-ar fi putut strecura în materialul scris și care ar fi putut reprezenta o provocare la adresa stabilității și ar fi putut periclita echilibrul social, politic, religios etc. El urma să fie ales de către Consiliul Locumtenențial al Ungariei, pe baza recomandării unor apreciați cărturari și, dată fiind importanța acestui post pentru promovarea culturii în rândul românilor, a devenit foarte râvnit de reprezentanți de seamă ai elitei noastre intelectuale, cu atât mai mult cu cât cadrul intelectual și mediul cultural ungar le ofereau condiții bune de lucru.

Calitatea de cenzor la tipografia de la Buda era sinonimă, în epoca la care ne referim, cu cea de principal coordonator al vieții culturale românești din Ardeal; manifestându-și acordul pentru tipărirea textelor și colaborând strâns cu cel care realiza corectura propriu-zisă, cenzorul imprima o anume direcție – aproape personală – secției românești a tipografiei și convingerile sale se reflectau în materialele tipărite și puse la dispoziția românilor. Se înțelege astfel de ce postul era dorit de toți cei care aveau capacitatea și puterea intelectuală necesară pentru a putea schimba ceva.

Cenzorii români de la Buda s-au bucurat de aprecierea autorităților locale, a conducerii tipografiei, lucru ușor de înțeles dacă ne gândim la faptul că cei care au îndeplinit această funcție au fost cei mai de seamă reprezentanți ai generației lor. Mai mult chiar, la Buda și-au desfășurat o parte a activității lor și corifeii Școlii Ardelene – Samuil Micu Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior – în timpul cărora secția românească a tipografiei a atins un nivel de neegalat în anii care au urmat; iar lucrările atunci tipărite au ridicat calitatea științifică la cote greu de imaginat anterior. Pe lângă creșterea cantitativă, permisă de reforma cenzurii din timpul lui Iosif al II-lea reprezentanții Școlii Ardelene au insistat și asupra creșterii calitative, în condițiile în care considerau cartea și învățătura factori esențiali în declanșarea și dezvoltarea procesului de emancipare culturală.

Cu siguranță, perioada cea mai prolifică, atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ, este cea în care în funcția de cenzor a fost ocupată de Petru Maior. Odată cu venirea lui la Buda, activitatea tipografică înregistrează o intensificare deosebită; dată fiind și durata îndelungată a cenzoratului său – mai mult de un deceniu – Petru Maior reușește să imprime tipografiei un ritm care nu va mai putea fi atins în anii următori. Pe lângă numărul mare al lucrărilor scrise de el însuși, Maior se implică și pe terenul traducerilor, oferind contemporanilor și urmașilor, lucrări care deschid noi orizonturi de cunoaștere. Și-a desfășurat activitatea, condus permanent de dorința de a oferi cât mai mult în cel mai scurt timp posibil. Pe bună dreptate este considerat a fi *„între cărturarii Școlii Ardelene, mintea cea mai ordonată, mai limpede, teoretizantă, speculativă și în același timp*

foarte aplicativă, condusă de un ascuțit simț al trebuințelor practice, imediate și de perspectivă.”⁷

Perioada cenzoratului lui Maior este cea mai bogată în tipărituri; a strâns în jurul tipografiei un număr impresionant de cărțurari din toate provinciile românești, reușind să transforme capitala ungară într-un punct de întâlnire a principalelor tendințe, idei și intelectuali ai timpului său. Cenzoratul său se poate, în fond, caracteriza prin două cuvinte: calitate și diversitate; urmașii săi nu au reușit să mențină activitatea tipografiei la nivelul impus de acest adevărat Aufklärer.

De altfel, moartea lui Maior este puternic resimțită de intelectualitatea românească; A. Veress se exprimă în acest sens, afirmând că în februarie 1821 „s-a stins acea triadă a literaturii române care aprinsese făclia luminii tocmai ca cenzori ai tipografiei Universității din Buda, supt un regim filantropic față de tot ce privea cultura popoarelor din țară.”⁸

Petru Maior⁹ (1760 – 1821) s-a născut la Târgu-Mureș într-o veche familie nobiliară românească. Studiază la Târgu-Mureș, apoi la Blaj, iar în 1774, la recomandarea lui Ignatie Darabant pleacă la Roma, continuându-și studiile la Colegiul „De Propaganda Fide;” frecventează și Universitatea din Viena, unde audiază cursuri de drept canonic. Revine în Transilvania în anul 1780 și predă la școlile Blajului „logică, metafizică și dreptul firii,” apoi și drept canonic. În 1785 devine protopop al Reghinului și totodată începe munca de colectare a informațiilor documentare pentru scrierile de mai târziu. Participă la lupta națională prin redactarea unor memorii adiacente *Supplexului*. Urmează apoi numirea ca cenzor al tipografiei de la Buda, funcție pe care o va îndeplini cu responsabilitate din 7 martie 1809, când va ajunge la Buda, și până la moarte.

Numirea sa în funcția de cenzor al tipografiei budense a pus capăt unei perioade destul de îndelungate, de aproape patru ani, interval în care interimatul a fost asigurat de Gheorghe Șincai. Discuțiile legate de numirea oficială a noului cenzor s-au prelungit neașteptat de mult, dat fiind și faptul că în cursa pentru ocuparea acestei funcții s-a înscris și Ioan Corneli care, după obținerea titlaturii

⁷ Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, București, Iriana, 1994, p. 103.

⁸ Andrei Veress, *op. cit.*, p. 601.

⁹ Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Accent, 2002, p. 98 – 100; Idem, *Petru Maior*, în vol. *Istoria literaturii române. De la Școala Ardeleană la Junimea*, vol. 2, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 57 – 66; D. Ghișe, P. Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972, cap. *Petru Maior: Aufklärung și națiune*, p. 179 - 212 – 99.

la 26 mai 1807, a refuzat să-și ia postul în primire, înaintându-și demisia fără să se deplaseze la Buda.¹⁰

În aceste condiții, dat fiind refuzul lui Corneli de a prelua postul, jocul de interese reîncepe; propus anterior și susținut puternic de la Oradea de noul episcop Samuil Vulcan, Petru Maior va înainta la rândul său Consiliului Locumtenențial două petiții în care își argumentează cererea: „*cunoașterea adâncită a limbii materne, studiile de filozofie și teologie făcute la Roma, cele de drept canonic la Viena, postul de profesor de filozofie și teologie ce ocupase la Blaj, cunoștințele sale de economie rurală, cari i-ar putea deci permite să alcătuiască lucrări utile pentru țărănimea română, știința sa de latinește, italienește și grecește, afară de limbile uzitate în împărăție.*”¹¹ În pofida prezentării elogioase, dar adevărate, pe care Petru Maior și-a făcut-o lui însuși, s-a considerat și în epocă, și acum, că hotărâtoare a fost totuși susținerea lui Samuil Vulcan, „foarte văzut” în cercurile oficiale și care, după moartea predecesorului său, Ignatie Darabant, a preluat conducerea mișcării de emancipare a românilor din jumătatea estică a imperiului Habsburgic. Mai mult chiar, se consideră că în epocă nu a fost străin de renunțarea lui Corneli, deschizându-i astfel drum celui de al doilea propus în lista inițială, adică lui Maior.¹²

Petru Maior este susținut și de Ioan Molnar – Piuariu, care a intervenit pe lângă conducerea tipografiei pentru a obține numirea cărturarului în postul de cenzor. Mai mult, când Consiliul Locumtenențial îl va numi pe Maior, la 29 septembrie 1808, tipografia a trimis scrisoarea pe adresa lui Molnar, considerând că, geografic, acesta se afla mai aproape de noul titular.¹³ În același sens, Ioan Chindriș afirmă la rândul său că „*linia destinului [lui Maior] îi este influențată de același Ioan Molnar – Piuariu*” care – consideră domnia sa – îi obține numirea în postul de la Buda,¹⁴ punând astfel sub semnul întrebării eficiența intervenției episcopului Vulcan.

¹⁰ O monografie foarte complexă este lucrarea realizată de Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli (1762 – 1848)*, Oradea, Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003. Un capitol separat este rezervat tocmai „momentului Buda” în cariera lui Corneli.

¹¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 178.

¹² Gheorghe Gorun, *Două scrisori inedite ale lui Petru Maior către episcopul Samuil Vulcan*, www.bru.ro

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ioan Chindriș, *Petru Maior și epoca sa*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, tom. 27, 1985 – 1986, p. 27.

Trecând însă peste aceste aspecte de finețe care țin de o cercetare istorică amănunțită, considerăm că pentru studiul de față primează importanța numirii propriu-zise în funcție, și nu intervențiile anterioare acesteia.

Intervalul 1809 – 1821 este considerat ca fiind cel mai important și productiv din activitatea lui Petru Maior; desfășoară o bogată activitate culturală în vederea luminării neamului său; traduce și publică lucrări de popularizare a științei; redactează cele două opere istorice fundamentale – *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (1812) și *Istoria bisericii românilor* (1813). Tipărește de altfel pe parcursul a 11 ani 12 lucrări în 13 volume, o frecvență care dovedește interesul pentru răspândirea culturii românești, dar vine să susțină și propriile declarații anterioare.¹⁵ Activitatea sa la Buda este bine surprinsă de Iorga în câteva propoziții concise: „Își aduna în biblioteci notițe de prin izvoare, pe cari nu le avuse înainte la îndemână în Ardealul lipsit de biblioteci și unde nu-i lăsaus timp datoriile lui multiple de protopop. Asculta uneori ce-i spuneau la Universitatea din Pesta «dascălii istoriei», «ungurii cei înțelepți și iubitori de adevăr». Sau stătea de vorbă, discuta probleme de filologie, rezolva greutăți etimologice cu preotul bisericii românești, Alexandru Teodorovici, un bănățean, om foarte harnic și iubitor de neam.”¹⁶

În plus, șederea la Buda este considerată, nu numai de Maior, ci și de către ceilalți cărturari români, drept o modalitate eficientă de a intra în contact cu elita intelectuală a diferitelor naționalități, Buda devenind un centru important al istoricilor și oamenilor de cultură români, maghiari, sârbi, germani etc.¹⁷

Petru Maior rămâne în funcția de cenzor până la sfârșitul vieții; cu o sănătate îndoielnică, accentuată și de munca neîntreruptă de nici un fel de odihnă, Maior se afla deja sub îngrijire medicală în noiembrie 1820. Conștient de propria putere și însemnătate, el își va scrie testamentul intelectual, lăsând o parte din cărțile sale mănăstirii de la Blaj, iar *Biblia* și *Evanghelia* le oferă bibliotecii

¹⁵ În memoriul înaintat Consiliului Locumtenențial la 2 septembrie 1808, Maior subliniază faptul că nu dorește să fie doar un funcționar oarecare al tipografiei, ci că „*el însuși vrea să scrie cărți în limba română*” pe care să le publice la tipografia de la Buda, pentru a contribui astfel la sporirea renumelui acesteia.

¹⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 200.

¹⁷ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini. Petru Maior (1760 – 1821)*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2003, p. 173 – 174. De altfel, ne oferă o radiografie interesantă și complexă în legătură cu „forfota” intelectuală de la Buda din prima jumătate a secolului al XIX-lea, amintind în acest sens nume celebre precum: Katona István, Hadik András, Dániel Cornides, Jozsef Benkő șa.

tipografiei pentru a fi folosite de succesori.¹⁸ S-a stins din viață la 24 februarie 1821 și a fost înmormântat la Buda.

Perioada în care Petru Maior a deținut funcția de cenzor al tipografiei budense este una remarcabilă din mai multe puncte de vedere: este cel mai îndelungat cenzorat din istoria tipografiei; reușește să publice – ca autor și traducător – 13 volume; în timpul cenzoratului său s-a înregistrat apogeul activității tipografiei budense, numărul lucrărilor publicate depășind de departe orice altă perioadă; aduce modificări esențiale în felul în care tipografia selectează și revizuieste materialele primite spre tipărire și în acest sens trebuie menționat faptul că, în unele momente a fost ajutat și de Constantin Diaconovici – Loga, care își începe colaborarea ca autor la Buda abia în 1817. Se va dovedi însă un bun colaborator, apropiat de ideile care au călăuzit activitatea lui Petru Maior și un inițiator de noi direcții.

Activitatea lui Maior la tipografia de la Buda este concentrată, după opinia lui Iorga, pe trei direcții: să scrie lucrări folositoare clerului și poporului român, să definitiveze dicționarul limbii române și să expună în opere ideile referitoare la istoria poporului român și a bisericii sale. În ceea ce privește prima direcție, încă din anul 1809, Maior reușește să tipărească două lucrări de învățatură morală: *Propovedanii în îngropăciunea oamenilor morți*, apoi *Didahii adică Învățătură pentru creșterea fiilor*, un volum de predici cuprinzând sfaturi pentru părinți. Urmează în 1811 *Predice sau învățătură la toate duminicile și sărbătorile*, o nouă culegere de sfaturi, împărțită în trei broșuri de dimensiuni reduse, convins fiind că „mai lesne se poate purta în mâini, și în casă și afară în grădină, sau în orice alt loc, unde de multe ori sunt strâmtorați (preoții) pentru sunetul pruncilor, a eși când vreau să învețe.”¹⁹ Tot din categoria cărților de învățatură fac parte și *Întâmplările lui Telemah* realizată după o traducere italiană a originalului francez și tipărită în 1818.

La inițiativa lui Maior au fost traduse și tipărite lucrări referitoare la viața și activitatea de la sate; astfel, încă din 1812 apare *Învățătura pentru prăsierea pomilor*, o lucrare scrisă de Fr. Heintl și tradusă de Maior, apoi *Învățătura pentru ferirea și doftorii boalelor*, reușind astfel să transpună în practică primul dintre obiectivele afirmate încă din perioada în care solicita postul de la Buda.

În ceea ce privește a doua direcție, cea referitoare la definitivarea lexiconului început în timpul lui Micu, Maior nu va avea bucuria de a vedea varianta finală, care apare abia în 1825.

¹⁸ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 201.

¹⁹ *Ibidem*, p. 202.

Opera istorică a lui Maior impresionează nu doar prin vastitatea informațiilor oferite, ci și prin felul în care a lucrat la elaborarea scrierilor. Iorga vorbește de ritmul rapid în care au fost strânse și prelucrate informațiile, fără ca prin aceasta să lase impresia unor „opere pripite,” în vreme ce Gheorghe Gorun²⁰ se referă la „*ritmul infernal*” pe care și l-a impus pentru a reuși ca în al patrulea an al prezenței sale la Buda să tipărească deja *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia* și să aibă totodată varianta, pregătită pentru tipar, a *Istoriei bisericii românilor*.

Pentru a scrie *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia* Maior a trecut în revistă operele principalilor istorici latini și bizantini, dar în același timp a studiat cu atenție scrierile „adversarilor”, adică a acelor istorici contemporani lui – Eder, Engel, Sulzer etc. – care contestau tocmai fundamentele existenței noastre ca națiune.

Conducându-se de credința că misiunea istoricului este asemănătoare unei „deregătorii a adevărului” și cultivând motto-ul „*Cu anevoie iaste a nu grăi adevărul*,”²¹ Petru Maior face apel la acele idei fundamentale care au stat la baza tuturor scrierilor istorice ale iluminismului: romanitatea poporului român, unitatea de origine și continuitatea la nordul Dunării. Bazându-se pe documente istorice, pe care le consideră ca fiind singurele în măsură să conducă la aflarea adevărului, el pornește în demersul său de la legăturile dintre diferite domenii și discipline care – socotește el – îi pot furniza datele necesare: tradiții, descoperiri arheologice, epigrafice, numismatice etc., dar și filozofie, mentalități etc.

Maior reușește prin *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia* să ofere contemporanilor săi o replică bine documentată și convingătoare, prin care contestă ideile răspândite de istoricii străini, care vizau direct poporul român și care îl transformau într-un neam de „sălbatici”, „vagabonzi” etc.²² Este prin urmare „o lucrare polemică, îndreptată împotriva celor care se străduiau – cu argumente așa-zis științifice – să convingă opinia publică de apariția «întâmplătoare» și, oricum, «târzie» a românilor pe aceste locuri.”²³ Maior devine, prin lucrarea sa, purtătorul de cuvânt al cărturarilor români și totodată susținătorul polemicii cu istoricii străini contemporani lui reușind, printr-o abordare sistematică și riguroasă, să combată argumentele acestora și să pună în lumină unele temeuri subiective ale acestora, care explică atitudinea lor răuvoitoare față de poporul român.

²⁰ Gheorghe Gorun, *op. cit.*, p. 2.

²¹ *Despre vechimea și continuitatea românilor. Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior*, București, Editura Militară, 1989, p. XXXV.

²² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 205.

²³ *Despre vechimea...*, p. XLI.

Viziunea lui Maior este una politică; scrierile sale servesc intereselor luptei naționale, luptei de emancipare, motiv pentru care *Istoria* ... a cunoscut o largă circulație și a devenit, cu timpul, cartea de căpătâi a generației pașoptiste.

În ceea ce privește *Istoria bisericii românilor atât acestor din coace, precum și a celor din acolo de Dunăre*, este o lucrare scrisă în grabă după cum Maior însuși mărturisește: „cu ajutorul noptilor celor lungi, în unsprezece săptămâni o am săvârșit, nice mai lungă vreme nu mi-au îngăduit înștiințarea lucrurilor celor din deregătorie, cari mă aștepta.”²⁴ Își împarte materialul în două părți mari; prima cuprinde istoria credinței și pune accent mai mult pe unirea religioasă și pe consecințele ei. Consideră unirea drept o hotărâre pozitivă a autorităților imperiale, explicabilă prin dorința de a oferi o condiție mai bună clerului român. A doua parte este consacrată ierarhiei bisericești și, în pofida anunțurilor anterioare tipăririi, capetele de acuzație împotriva episcopului Ioan Bob lipsesc cu desăvârșire.²⁵ Evident, este pusă azi în discuție și chiar acceptată varianta reorganizării textului de către apropiatii ierarhului.

Astăzi sunt binecunoscute greutățile cu care s-a confruntat Maior datorită ideilor și opiniilor prezentate în *Istoria bisericii românilor*. Neînțelegerile cu episcopul Ioan Bob, împăcarea lor formală și continuarea conflictului la un nivel mai puțin perceput de contemporani au influențat negativ circulația cărții. Cu toate acestea, în 1834 exemplare din această lucrare se mai vindeau încă la Cluj, prețul lor fiind revendicat de sora autorului, Ana Maior.

Maior s-a afirmat și în domeniul polemicii, atât istorice cât și literare. Cel mai cunoscut partener de polemică a fost Bartolomeus Kopitar, a cărui operă istorică o combate Maior cu argumente bine documentate.²⁶

În ceea ce privește activitatea de cenzor, Maior impune încă de la început unele modificări în structura calendarelor, pe care va reuși să le publice an de an, până la sfârșitul vieții. Spre deosebire de predecesorii săi, el va schimba caracterul predominant istoric al acestei tipărituri, renunțând la publicarea textelor istorice despre latinitatea poporului român; ideea latinității va continua să fie promovată însă în scrierile literare. În plus, în timpul cenzoratului său încep să apară și scrieri

²⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 214.

²⁵ *Ibidem*, p. 214. „Măcar că de obște obiceaiu iaste istoricilor a nu scrie faptele cele scâlciate ale celor putearnici pînă sunt în viață aceștea, pentru ca să nu fie curupați întru nenorocire de putearea lor, eu totuși, pentru dragostea adevărului, cu carea îmi iaste învăpăiată inima, mai bucuros am fost să sufer primejdia, de va fi așa voia Celui Înalt, decât să las sau a se înșela cei viitori cu strălucirile ceale mai lucite, sau a nu ști cauza schimbărilor celor în veacul mieu întâmplare... și gata sunt, de voi fi poftit spre aciaia, deosebit a le adeveri.”

²⁶ *Ibidem*, p. 209 - 212.

științifice în periodicul românesc; astfel, în *Calendarul* din 1817, îngrijit de Zaharia Carcalechi – titlul complet este *Ghenealoghia Împăraților și Crailor din toată Europa ... Calendariu pe anul de la Hristos 1817* – sunt publicate sfaturi medicale: cum trebuie îngrijită sănătatea cum trebuie omul să se ferească de boli etc. De asemenea, încep să apară diverse sfaturi practice, informații, rețete, anecdote, pilde, liste de cărți recent publicate etc.²⁷

Dat fiind conținutul divers, acoperind diferitele sfere de interes ale românilor, faptul că erau considerate „izvoare de învățare a limbii române” calendarele aduceau un venit statornic tipografiei, situându-se din acest punct de vedere pe locul al doilea, după cărțile bisericești.

Cărțile bisericești constituie un domeniu bine reprezentat în timpul lui Maior. Astfel, la 1811 era tipărit la Buda un *Octoih*, comandat de Ioan Molnar încă din 1805, dar a cărui realizare a întârziat atât de mult din motive care nu au ținut de voința editorului.²⁸ Reușita acestei lucrări, foarte căutate și destul de repede epuizate în pofida celor 1100 de exemplare,²⁹ l-a determinat pe Molnar să comande și o *Evanghelie* pe cheltuiala sa; a reușit chiar să găsească și un asociat, în persoana negustorului Stan Popovici, care a și valorificat 900 din cele 1500 de exemplare tipărite.

Tot la Buda era tipărită și o culegere de versuri religioase – *Cântări bisericești*, alcătuită de Ioan Tincovici în 1815, în care oferea și „*viersuri despre ceale șapte păcate de moarte*.”³⁰ În anul următor, 1817, numărul cărților religioase crește la 6, dintre care *Triodul* se bucură de binecuvântarea autorității bisericești de la Karlowitz. Mai putem de asemenea aminti *Apocalipsul lui Ioan*, o *Psaltire* în 1817, un *Acatist* în 1819 etc.

²⁷ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 67.

²⁸ Cf. A. Veress, *op. cit.*, p. 596, în primăvara anului 1806 a avut loc o grevă a lucrătorilor tipografi în condițiile în care s-a înregistrat o scumpire considerabilă a materialului tipografic. În acest context, prețul unei coli tipografice a crescut de la 19 la 26 de florini, determinând tipografia să solicite subvenții din partea autorităților statului. Toate acestea au afectat procesul de tipărire care începe abia la 1 iunie 1807 și se prelungeste pe durata a cinci ani.

²⁹ Arhiducele Iosif considera că *Octoibul* din 1811 era superior ediției de la Râmnic din 1810, și argumenta în acest sens „*mai buna așezare a slovelor și a tiparului, mai înfrumusețată și mai bogată*.” Lucrarea a fost rezultatul unei bune colaborări între învățații români din toate provinciile: călugări de la Mănăstirea Neamțului, un prelat muntean – episcopul de la Râmnic și un medic oftalmolog din Transilvania, Ioan Molnar.

³⁰ Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 267, I. Tincovici afirmă că „*Unele – ceale mai puține, sunt de alții alcătuite, dar altele, ceale mai multe, care se văd a fi necunoscute, acealea sunt de mine întocmite și așăzate*.”

Cărțile populare – cum le numește Iorga – sunt deosebit de diverse. O primă lucrare cu un caracter mai practic apare deja în 1810, ***Învățătură despre bumbac***, o traducere Carol Filibert de Lastryrie, iar în anul următor apare ***Doftorii împotriva gălbezii oilor***, scrisă de „Ștefan Ghiing, parohul din Sânt – Andraș, protopopol Jirușului și assessorul sântului consistoriu” și care are la bază o rețetă comunicată chiar de episcopul Vulcan. În 1812 sunt tipărite și două lucrări privind tehnica de fabricare a zahărului; este vorba de două traduceri din autori străini: I. Neuhold și profesorul A. L. Milkan. Chiar Petru Maior va traduce în 1813 o lucrare de sfaturi practice, scrisă de Mitterpacher – ***Agonisirea viței de vie***.

Un domeniu bine reprezentat este și cel al cărților de învățătură. În 1814 era tipărită prima parte din ***Gheografia sau scrierea pământului***, lucrare tradusă de „un iubitoriu de neam românesc.” Cartea a fost îngrijită de Nicola Nicolau, care a semnat și prefața și care considera că era prima lucrare din acest domeniu publicată în limba română; în plus, editorul brașovean se plângea la 1814 că „numai noi românii, cari ne tragem din cel mai slăvit neam al romanilor până la aceste vremi, de o știință așa de scumpă și neprețuită tocmai eram lipsiți.”³¹

Tot carte de învățătură este și lucrarea lui Gheorghe Constantin Roja ***Măestria ghiovăsirii românești cu litere latine***, publicată în 1809, în limbile română și greacă. Scopul lucrării este acela de a soluționa unele probleme ortografice, comune celor două limbi; subliniază faptul că datoria dascălilor este de a face cunoscute valorile literare, care constituie un element de legătură între națiuni. De altfel, Roja, macedonean de origine, făcea parte dintr-o categorie de intelectuali cu vederi mai largi; el nu se mulțumește doar să scrie, ci și oferă sprijin financiar în vederea realizării unor tipărituri.

În 1811 se tipărește o nouă traducere după o lucrare a sârbului Obradovici, ***Îndemnare către învățătura tinerimei române*** și în același an apare și o carte de caligrafie românească – ***Ducere de mână către frumoasa scrisoare românească***.

Tot carte de învățătură publică și Constantin Diaconovici - Loga – ***Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești***, în 1818, pe când era profesor al școlilor preparande românești din Arad. El se supune astfel ordinului dat de inspectorul școlar în exercițiu, prin care li se cerea tuturor profesorilor să-și publice lucrările în manuscris. În pofida acestui ordin, în anii următori nu se înregistrează deloc o sporire a cantitativă a materialelor tipărite la Buda.

³¹ *Ibidem*, p. 267.

Una dintre ultimele lucrări tipărite la Buda în timpul lui Maior este o traducere din Voltaire, *Tragedia lui Orest*, realizată de Alexandru Beldiman. Acesta a mai colaborat cu tipografia, publicând în 1818 o altă traducere, *Moartea lui Avel*, de Gessner Salomon.³² Cele două lucrări continuă seria publicațiilor literare, serie începută de traducerea lui Maior din Fenelon, *Întâmplările lui Telemah*, considerată a fi primul roman tipărit în limba română.

Dat fiind faptul că Maior s-a stins din viață în februarie 1821, dar era deja destul de bolnav, considerăm că nu ar fi o greșeală prea mare dacă am socoti cele două lucrări apărute în cursul anului 1820 – traducerea din Voltaire și *Abecedarul* lui Moise Bota, considerat a fi „prima încercare de a se publica, cu alfabet latin, un manual de școală populară”³³ – ca fiind ultimele tipărituri din timpul cenzoratului său. Astfel, încercarea noastră de a realiza o statistică se oprește la anul 1820.

Prin urmare, în timpul cenzoratului lui Petru Maior, s-au tipărit la tipografia de la Buda 102 lucrări, dintre care: 44 cărți de învățătură (43,13 %); 22 cărți bisericești (22,56 %); 10 cărți de istorie (9,80 %); 12 cărți cu sfaturi practice și economie (11,76 %); 16 lucrări cu conținut divers (15,68 %).

Din punctul de vedere al limbii, 92 sunt în limba română (90,19 %); 5 în limba latină (4,90 %); 1 lucrare în limba greacă (0,98 %); 1 lucrare bilingvă româno – latină (0,98 %); 2 lucrări bilingve româno – grecești (1,96 %); 1 lucrare în limbile română, greacă și slavonă (0,98 %).

Statistica și procente aduse în discuție ilustrează foarte limpede capacitatea acestui atelier tipografic de a face față cererii de carte românească. Coordonată de o mână forte, activitatea tipografiei budense a fost pusă în slujba emancipării culturale și intelectuale a românilor transilvăneni și a atins apogeul importanței sale în timpul cenzoratului lui Petru Maior, deși își încetează activitatea abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Că tipografia budensă a contribuit decisiv la răspândirea noului, la promovarea ideilor iluministe, la consolidarea legăturilor dintre provinciile românești o demonstrează larga circulație a tipăriturilor pe întregul teritoriu locuit de români. Deși a fost gândită pentru scopuri mult mai practice – adică pentru a asigura cărțile necesare studiului în diferitele limbi vorbite în imperiul Habsburgic – în final tipografia s-a transformat într-un focar de cultură și civilizație pentru români, stabilind etalonul cultural al dezvoltării pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

³² Împrejurările tipăririi celor două lucrări sunt destul de confuze. Vezi în acest sens A. Veress, *op. cit.*, p. 603.

³³ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 64.

ANEXA 1. Lista cărților publicate la tipografia de la Buda în timpul cenzoratului lui Petru Maior

- 1809 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1809 – Gh. Constantin Roja, *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești* (lb. rom., grec.)
- 1809 – Györfy Andreas, *Ad Sabbam Tököly* (lb. rom., lat.)
- 1809 – *Instrucție pentru școale în Bănat* (lb. rom.)
- 1809 – Petru Maior, *Didabii adică Învățăături pentru creșterea fiilor* (lb. rom.)
- 1809 – Petru Maior, *Propovedanii în îngropăciunea oamenilor morți* (lb. rom.)
- 1810 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1810 – Carol Filibert de Lastryrie, *Învățătură despre bumbac* (lb. rom.)
- 1810 – *Însemnarea puselor înainte învățăături* (lb. rom.)
- 1811 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1811 – *Ceaslov* (lb. rom.)
- 1811 – *Chemarea tinerimei* (lb. rom.)
- 1811 – *Ducere de mână către frumoasa scrisoare românească* (Caligrafie) (lb. rom.)
- 1811 – Gr. Obradovici, *Îndemnare către învățătura tinerimei românești* (lb. rom.)
- 1811 – *Octoib* (lb. rom.)
- 1811 – P. Maior, *Predice sau învățăături la toate duminicile și sărbătorile* – 3 vol. (lb. rom.)
- 1811 – Ștefan Ghiing, *Doftorii împotriva gălbezii oilor* (trad. P. Maior) (lb. rom.)
- 1812 – C. Vardalah, *Fizica experimentală* (lb. grec.)
- 1812 – *Calendar pe 1812* (lb. rom.)
- 1812 – *Evanghelie* (lb. rom.)
- 1812 – Fr. Heintl, *Despre prăsierea pomilor* (trad. Petru Maior) (lb. rom.)
- 1812 – I. Neuhold, *Despre facerea siropului și a zahărului* (lb. rom.)
- 1812 – P. Maior, *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia* (lb. rom.)
- 1812 – Prof. A. L. Mikan, *Pentru facerea zahărului* (lb. rom.)
- 1812 – *Viața și pildele preaițeleptului Esop* (lb. rom.)
- 1813 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1813 – *Cei de obște articuli pentru soțietățile și tehurile de supt Crăimea Ungariei* (lb. rom.)
- 1813 – Constantin Diaconovici-Loga, *Caractere caligrafice* (lb. rom.)
- 1813 – D. Obradovici, *Îndreptări moralicești tinerilor foarte folosite* (trad. de D. Țichindeal) (lb. rom.)
- 1813 – D. Țichindeal, *Despre scolasticeștile instituturi românești, sârbești și grecești* (lb. rom.)
- 1813 – *Despre zahăr din cucuruz și jugastru* (trad. P. Maior) (lb. rom.)
- 1813 – Gh. Montan, *Versuri la nașterea Domnului* (lb. rom.)
- 1813 – I. Burger, *Disertație despre zahăr* (lb. rom.)

- 1813 – I. Teodorovici Nica, *Cântare despre începutul și starea de azi a românilor* (lb. rom.)
- 1813 – I. Teodorovici Nica, *Moralnice sentenții sau folositoare pilde* (lb. rom.)
- 1813 – *Manifestul lui Francisc I, împăratul Austriei* (lb. rom.)
- 1813 – Mitterpacher, *Agonisirea viței de vie* (lb. rom.)
- 1813 – P. Maior, *Istoria Bisericii românilor* (lb. rom.)
- 1813 – *Psaltire* (lb. rom.)
- 1814 – 1815 – *Gheografia sau scrierea pământului*, tom 1, 2 (lb. rom.)
- 1814 – *Arătare despre luarea Parisului* (lb. rom.)
- 1814 – *Bucoavnă* (lb. rom.)
- 1814 – *Calendariu ... pe 100 de ani* (lb. rom.)
- 1814 – Claude Fleury, *Catechismul cel mic istoricesc* (trad. V. Colossi) (lb. rom.)
- 1814 – D. Obradovici, *Filosoficești și politicești prin Fabule moralnice învățături* (trad. D. Țichindeal) (lb. rom.)
- 1814 – *Întâmplările războiului francezilor* (lb. rom.)
- 1814 – P. Maior, *Animadversiones* (lb. lat.)
- 1814 – *Polyeleul* (lb. rom.)
- 1814 – *Răspuns la cârtirea asupra lui Petru Maior* (lb. rom.)
- 1814 – Samuil Micu Klein, *Prospect pentru dicționar* (lb. lat.)
- 1814 – *Trista întâmplare a cetății Dresda* (lb. rom.)
- 1815 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1815 – *Culegere a multe rugăciuni* (lb. rom.)
- 1815 – I. D. F Rumpf, *Alexandru I împăratul a toată Rossia* (lb. rom.)
- 1815 – *Instrucție pentru școale în Bănat*, ed. 2 (lb. rom.)
- 1815 – Ioan Tincovici, *Cântări dumnezeiești* (lb. rom.)
- 1815 – Ioan Tincovici, *Înțelepte învățături* (lb. rom.)
- 1815 – *Istoria biblicească pentru școlile românești din Ungaria*, ed. 1 (lb. rom.)
- 1815 – *Napoleon Bonaparte* (lb. rom.)
- 1815 – Naum Petrovici, *Versuri ... lui Uroș Ștefan Nestorovici* (lb. rom.)
- 1815 – Petru Maior, *Reflexiones in responsum domini recensentis viennensis ad Animadversiones* (lb. lat.)
- 1815 – *Sfatul maicei către tinerime* (lb. rom.)
- 1815 – *Vrednica de pomenire biruință* (lb. rom.)
- 1816 – *Apocalipsul lui Ioan* (lb. rom.)
- 1816 – *Aritmetică* (lb. rom.)
- 1816 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1816 – *Catabisis mic* (lb. rom.)
- 1816 – Gh. Montan, *Străinul în Pesta* (lb. rom.)
- 1816 – *Învățătură pentru doftoria boalelor la vite* (lb. rom.)
- 1816 – J. H. Kampe, *Descoperirea Americii* (lb. rom.)

- 1816 – Naum Petrovici, *Versuri lui At. Grabovski* (lb. rom.)
- 1816 – P. Maior, *Contemplatio Recensionis in Valachicam Anticriticam* (lb. lat.)
- 1816 – *Rânduiala sfințirii apei* (lb. rom., grec., slav.)
- 1816 – *Regulele scolastice* (lb. rom.)
- 1816 – *Strastnic* (lb. rom.)
- 1816 – *Triod* (lb. rom.)
- 1817 – *Caligrafia românească* (lb. rom.)
- 1817 – *Carte de rugăciuni* (lb. rom.)
- 1817 – *Datorințele presviterilor parohiali* (lb. rom.)
- 1817 – *Diariu sau Zioariu* (lb. rom.)
- 1817 – Frățilă Bene, *Învățătură pentru vărsatul cel mântuitor*, ed. 2 (lb. rom.)
- 1817 – *Învățătură despre agonisirea viței de vie* (trad. P. Maior) (lb. rom.)
- 1817 – *Psaltire* (lb. rom.)
- 1817 – *Teologia pastorală* (lb. rom.)
- 1817 – Z. Carcalechi, *Ghenealoghia Împăraților și Crailor din toată Europa ... Calendariu pe anul de la Hristos 1817* (lb. rom.)
- 1818 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1818 – *Catavasier* (lb. rom., grec.)
- 1818 – C-tin Diaconovici Loga, *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești* (lb. rom.)
- 1818 – Darvar Dim N., *Mai nainte gătire spre cunoștința de Dumnezeu* (trad. Eufrosin Poteca) (lb. rom.)
- 1818 – Fenelon, *Întâmplările lui Telemah* (trad. P. Maior) (lb. rom.)
- 1818 – Gessner Salomon, *Moartea lui Avel* (trad. Alex. Beldiman) (lb. rom.)
- 1818 – *Manuductor pentru învățători scolasticești* (lb. rom.)
- 1818 – *Psaltire* (lb. rom.)
- 1818 – Villaume, *Pedagoghia și methodica* (trad. Naum Petrovici) (lb. rom.)
- 1819 – *Acatist* (lb. rom.)
- 1819 – *Calendar* (lb. rom.)
- 1819 – Gh. Montan, *Kurzgefasste Geschichte der Wlachischen Nazion in Dacien und Macedonien* (lb. germ.)
- 1819 – P. Maior, *Dialog pentru începutul limbii române* (lb. rom.)
- 1819 – P. Maior, *Orthographia romana sive latino - valachice* (lb. lat.)
- 1819 – Petrovici, *Neujahrs ofcbent* (lb. germ.)
- 1819 – Pierre Blanchard, *Plutarch nou* (trad. Nicola Nicolau) – ed. 1 – 1817; ed. 2 – 1819 (lb. rom.)
- 1820 – Moise Bota, *Abecedar* (lb. rom.)
- 1820 – Voltaire, *Tragedia lui Orest* (trad. Alex. Beldiman) (lb. rom.)

The Romanian Typography of Buda During Petru Maior' s Activity as a Censor. 1809 - 1821

Abstract

It is today accepted the fact that the 18th century has influenced the European society more profoundly than any other historical age. According to the ideas promoted by the new cultural current, the need for written texts was more and more obvious and the authorities tried to respond to this necessity by encouraging the activity of different printing houses or by laying the foundations of new ones.

Thus, during Maria Tereza' s reign, was founded the typography from Buda, in 1777, by moving in the Hungarian capital the typographic materials from the University of Tîrnavia. Its instruments were improved during time in different ways: buying the already known letters used by Ștefan Novacovici at Vienna, în 1795; making its own materials, by engaging letter makers etc. The rules of functioning were established in 1779; according to them, the new typography' s role was to assure the necessary writings for a better national learning. In order to guarantee the best quality of the writings that were about to be published, an educated and honest man was going to check every material send for publication.

Among those who spent a part of their life and career at Buda, as censors, we may mention Samuil Micu, Gheorghe Șincai and others; but it is certain that the most important one was Petru Maior, who was in charge between 1809 – 1821. His activity at Buda is characterized by two main aspects: quality and diversity. His aim was to raise the scientific level of the materials printed at Buda and succeeded in doing this by selecting carefully the written texts he received. Maior published at Buda, as author, 13 volumes in 11 years and he successfully managed to translate into Romanian some of the most appreciated texts at that moment. In this way, he tried to assure Romanian scholars' s access to European and universal cultural values.

During his activity as censor, at Buda were published 102 books, divided into diferent domains; among them, 92 books were written in Romanian, representing (90,19%).

The results of typographic activity of Buda are relevant for Romanian cultural and social development. The books printed at Buda, that became one of the most important European cultural centers, made the connections between the Romanians all over the Danubian space and also contributed to the evolution and spreading of enlightenment ideals.